LATINISME, CUVINTE REGIONALE ŞI ÎNVECHITE LA CĂRTURARII NĂSĂUDENI DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

NICOLAE FELECAN
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord Baia Mare

Introducere

Lucrarea de faţă îşi propune să evidenţieze modul în care cărturarii năsăudeni din prima jumătate a secolului al XX-lea au folosit în scrierile lor un limbaj presărat cu multe latinisme şi cuvinte regionale.

Materialul este selectat din lucrări publicate în perioada respectivă şi din revista „Arhiva Someşană" (1924-1940, nr. 1-28), al cărei ţel era „de a face cunoscut acest ţinut de graniţă, care are un trecut istoric şi cultural atât de frumos, ale cărui şcoli au luptat alături de celelalte şcoli confesionale române pentru păstrarea celei mai scumpe comori a noastre: legea şi limba românească, dând vechiului Regat atâtea figuri ilustre" (AS, nr. 1, 1924: 1).

Despre acest ţinut s-a pronunţat şi Nicolae Iorga, în „însemnările de călătorie făcute prin Ardeal şi Banat", publicate în anul 1906 cu titlul *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească*. Citez o însemnare cu privire la oamenii din ţinutul Năsăudului: „E târg la Năsăud, şi pe largile uliţe tinoase trec sătenii cu pălăria mare şi cizmele lungi, femeile cu catrinţe portocalii sau trandafirii, de multe ori foarte frumoase. E o rasă de oameni tare, cu liniile alese şi cu deşteptăciune în faţă. Din neamul lor, dintre urmaşii popilor din Hordou, deasupra Năsăudului, a răsărit pentru tot poporul românesc acea natură sănătoasă şi puternică de mare poet, de meşter al graiului nostru şi al tuturor felurilor de cântec care e George Coşbuc, mlădiţă a trunchiului grăniceresc" (Iorga 1977, I: 44).

Revista pe care am amintit-o, în decursul celor şase ani de existenţă, a publicat, prin intelectualii ţinutului, o mulţime de articole şi documente interesante nu numai prin conţinutul lor, ci şi prin limba şi lexicul utilizat, specifice zonei, dominate de Munţii Rodnei, despre care Tiberiu Morariu afirma: „Tot datorită aşezării retrase şi izolate, în Munţii Rodnei se păstrează nomenclatura pastorală cu cei mai curaţi termeni latini, în care – comparând-o cu alte regiuni – abia s-au putut strecura câteva elemente

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)

slave" (1937: 12). Este şi motivul pentru care noi ne-am oprit asupra particularităţilor de vocabular.

În felul acesta, lucrarea noastră se înscrie în sfera de cuprindere a lexicologiei, lexicografiei şi terminologiei, discipline al căror câmp de cuprindere se modifică necontenit, îmbogăţindu-se, oferind astfel cercetătorului teme de larg interes, nu numai teoretic, ci şi practic.

Premise teoretice şi metodologice

Articolul de faţă porneşte de la constatarea că intelectualii năsăudeni, dornici de a contribui la zestrea culturală şi socială a populaţiei din fostul district grăniceresc, dar şi de a face cunoscute întregii românităţi obiceiurile şi gradul de instruire al populaţiei locului, au folosit în scrierile lor un vocabular variat, impregnat cu termeni locali sau populari şi în special cu multe latinisme.

Urmărind mai multe texte, am notat aceste cuvinte, încercând să deslușim şi semantismul unora, diferit de cel îndeobşte cunoscut. Nu ne-am propus să alcătuim un corpus complet de astfel de cuvinte, ci doar să evidenţiem întrepătrunderea termenilor vechi, populari cu multe latinisme, semn al rolului şcolilor înfiinţate în zonă în timpul perioadei regimentului de graniţă.

Categorii de cuvinte analizate

Dintre multiplele cuvinte înregistrate în scrierile care formează corpusul nostru, am încercat să le grupăm după anumite trăsături comune.

1. Cuvinte învechite, regionale şi populare

Defige (înv., tr.) „a fixa, a determina, a stabili" (din lat *defigere*) (NDULR, s. v.): „Prin conclusul dintâi … se dispune a se elimina toţi românii locuitori în cetatea şi satele săseşti din Districtul Bistriţei, spre care scop li se defige un termen de 15 zile, şi anume până la finea mai 1713, astfel că casele acelora care în 1 iunie se vor mai afla pe loc, se vor arde cu foc prefăcându-se în cenuşă, după cum, pe baza uzului vechi, a mai practicat acea cetate" (Porcius[1] 2005: 20).

Hânsă, s. f. „grup de oi despărţite de turmă" (cf. Morariu 1937: 146, nota 2): „Unul dintre păcurari – cel mai voinic – merge în fruntea păcuinelor, căci nu rareori se întâmplă ca o *hânsă* de oi să apuce greşit drumul" (Morariu 1937: 146). Cuvântul nu este înregistrat în dicţionarele curente ale limbii române. DAR menţionează două omonime, *hânsă*[1] s. f. (reg.) „ploaie scurtă, la intervale", şi *hânsă*[2] s.f. (reg.) „dor, nostalgie" (DAR, s. v.). Deşi nu pare să existe vreo legătură între semnificaţia cuvântului *hânsă* „grup de oi despărţite de turmă" şi înţelesurile celor două omonime, noi credem că pot fi deslușite câteva analogii ale termenului discutat cu *hânsă* „ploaie scurtă, la intervale". În ambele cazuri e vorba de o parte a unui întreg – boteiul/hânsa faţă de turmă şi ploaia scurtă, repetată, faţă de ploaia care durează.

[1] Prima apariţie a lucrării, cu titlul *Istoricul Districtului Năsăudean. Noţiuni introductive*, a avut loc în Arhiva Someşană, nr. 9, p. 1-93, din anul 1928 (cf. şi Păiuş, la Porcius 2005: 196).

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)

Năsalnic, adj. „rău, dificil de lucrat”: „De obicei, gazdele, când iau parcele, se feresc de locurile „*năsalnice*” (rele), fiind greu de lucrat” (Morariu 1937: 54). În această formă cuvântul nu apare în dicționare, dar ea este specifică zonei cercetate. De fapt, reprezintă o variantă a lui *năsilnic*, adj., prezent în *Dicționarul* lui Săineanu, ediția a cincea, 1925, în NDULR, DLR, DEX, cu câteva diferențe lexicografice. Săineanu precizează că este atestat în Moldova, cu sensurile „amarnic, violent: *fiară năsilnică*”, și, pentru etimologie, trimite la „*silnic*”, pe care îl dă din sl. *silĭnikŭ* „puternic” (Săineanu, s. v.). Aceeași formă a cuvântului apare și în DEX: „*năsilnic*, adj. (înv. și reg.) 1. Violent, brutal; rău aspru, neîndurător. 2. Nemulțumit, cârcotaș, mofturos, îndărătnic. (var. *năsâlnic*, adj.). din sl. *nasilinŭ*” (DEX, s. v.). NDULR este, credem, mai complet. La cele șapte sensuri, toate caracterizate prin +animat, este prezent și un al optulea înțeles, conturat +inanimat: „(înv.) neroditor, neproductiv: *o vale năsâlnică, carea nu s-au lucrat, nice s-au sămănat*, Biblia; (și *năsâlnic, năselnic, nesâlnic*). Din sl. *nasĭlinŭ*” (NDULR, s. v.). În volumul *Formarea cuvintelor în limba română II Prefixele*, cuvântul apare printre cele formate cu prefixul *nă-*, „de origine slavă” („*năsilnic*, cf. *silnic*”), „*năsilnic* < v. sl. *nasilinŭ* (cf. scr. *nasilnik*, rus. *насильный, насильник*) (FCLR II: 155-161). Având în vedere aceste fapte, considerăm că în subdialectul moldovean cuvântul vine din rusă sau din ucraineană, dar cum există și varianta *silnic*, el poate fi analizat și ca provenind din prefixul *nă- + silnic*, ca și în alte situații[2].

Nimăt, *nimături,* s. n. „gard făcut din târși”[3]: „Dar abia cuceriseră ungurii valea Someșului-mare până la satul Beclean, când o înspăimântătoare (immana) hordă de cumani apăru la poarta Meseșului, și rupând *nimăturile*[4] trecu în Ungaria” (Marțian, p. 20). DAR înregistrează *nimăt*, cu pluralul *nimete*, s. n. (reg.) „loc la stână îngrădit (uneori acoperit) pentru adăpostirea oilor; îngrăditură, gard” (DAR, s. v.). Pluralul *nimături* plasează cuvântul în această arie lingvistică, unde pluralul în *-uri* este mult mai prezent decât în alte zone: *capuri, cornuri, corpuri, mânuri, mormânturi* ș. a.

Prefipt, adj. (înv.) prestabilit (< *prefige*: lat. *praefigere*) (NDULR, s. v.): „Contra acestor decizii se putea recurge în termenele prefipte, la Cancelaria Aulică Transilvană din Viena, ca for supreme și ultim” (Porcius 2005: 113).

---

[2] Cf. de exemplu derivatele cu *în-*, despre care Flora Șuteu afirma: „Există o categorie de derivate cu în-, vechi în limbă și analizabile, care au corespondente latinești derivate cu in-. Acestea pot fi tot atât de bine moștenite din latină, ca și derivate pe teren românesc” (1960: 39).

[3] Cf. Pascu 1916: 35. Tot de aici aflăm că *nimăt* „gard făcut din târși” (Șez. II 42) = *nămet* „monceau de neige amassé par le vent, monceau en général”, de origine slavă (Cihac). Pentru înțelesul cuvintelor citate, cf. în special ceh. *námet* „ce qui a été jeté sur qc.”, bulg. *nameatum* „mettre, jeter sur, jeter par dessus” (Pascu 1916: 35).

[4] În notă, cu asterisc, se face trimitere la lat. (ruptis) *indaginibus*, germ. *Verhau*, rom. *nimat* „gard făcut din târși”. Vezi Pascu 1916: 35.

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)

Riduri „terenuri pentru fânaț”: „Aici (la munte) se procedează mai întâi … la stabilirea terenurilor de fânaț. Începe apoi licitația, de către grupuri și nu de indivizi singuratici, a acestor terenuri, numite în limbajul localnicilor *riduri*” (Morariu 1937: 54). Sensul poate fi unul figurat; după cum ridurile de pe fața unei persoane diferă în funcție de înfățișarea acesteia, tot astfel și aceste terenuri au o formă dependentă de aspectul muntelui.

Stăvar 1. (pop.) herghelegiu. 2. (înv.) armăsar (*stavă* + *-ar*) (NDULR, s. v.): „Vitele mari, ca boii, vacile sterpe și caii, sunt încredințate păstorilor anume angajați pentru acest serviciu, purtând primii numele de „bouari”, cei de la cai „*stăvari*” și „văcari” cei de la vacile fără lapte” (Morariu 1937: 147).

Sterpar (pop.) „cioban care păzește oile sterpe, berbecii și mieii”. „din *sterp* + suf. *-ar*” (NDULR, s. v.): „Cu ocazia băgatului pe brânză se mai procedează și la alesul *areților* (berbecilor), mieilor și al oilor sterpe, care se încredințează unui cioban numit „*sterpar*” care le îngrijește până la *ieșitul de pe brânză*” (Morariu 1937: 141).

Derivate

- cu prefixe:

Cel mai des prefix întâlnit este *în-*[5] din lat. in-[6]. Multe dintre ele sunt considerate adjective provenite din participiu: *îndatinat, îndestulat, înpopulat*. Prefixul indică, la aceste derivate, „intrarea în starea exprimată prin tulpină, adăugând și o nuanță de intensitate mai mare verbului derivat” (Șuteu 1960: 50). Unele dintre ele au ajuns dublete populare pentru formele simple, vehiculate în limba literară: *inpopulat* / *populat*, *înstăpâni* / *stăpâni*.

Îndatinat „obișnuit, tradițional”: „Dintre păsări amintim: vulturi, cocoși de munte, corbi, prepelițe, potârnichi și celelalte specii *îndatinate*, …” (Șotropa, în AS I: 10). *Îndatinat* (reg.) este un adjectiv provenit din participiul verbului *a îndatina* „deprins, obișnuit (cu ceva), format din *în-* + *datină* + *-a*. (*datină* din sl. *dedina* „moștenire”) (NDULR, s. v.).

Îndestulat „mulțumit”. La Săineanu, „*îndestulat*, adj. „care are de ajuns; satisfăcut. v. îndestula” (Săineanu, s. v.). La baza derivatului se află adjectivul *destul* (< *de* + *sătul*: lat. *satullus*) (Ciorănescu 2001: 687).

Înpopulat „populat”: „Popoarele care veneau din Orient … nu se ocupau de cucerirea pădurilor și a munților, inpopulați[7] incidental de niște bieți fugari …” (Marțian: 3).

Înstăpâni „a pune stăpânire”: „Popoarele care veneau din Orient și *se înstăpâneau* în treacăt pe platoul ardelean, nu se ocupau de cucerirea pădurilor și a

[5] Date asupra prefixului *în-* se găsesc în FCLR II 1978: 134-143; SM FCLR II, 1960: 37-67.

[6] Pentru detalii și bibliografie, v. DER 2001: 417. Cf. FCLR II 1978.

[7] *In-* este prefix neologic, folosit ca dublet al lui *în-*. „Acesta a pătruns în limba română odată cu primele împrumuturi din latină și din limbile romanice occidentale” (Șuteu 1960: 40).

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)

munților, *inpopulați* incidental de niște bieți fugari, ci, atrase de bogățiile legendare ale romanilor, își urmau, la prima ocazie binevenită, calea spre occident" (Marțian: 3).

Întornocat „împreunat": „După această mulsoare de seara, oile pleacă *întornocate* (împreunate) toate la pășune, de unde nu se reîntorc la stână decât după ce liniștea nopții pune stăpânire peste toată regiunea" (Morariu 1937: 139). La baza cuvântului credem că este un element comun cu al verbului *înturna* „(reg.) 1. a aduna, a împreuna, a uni, a strânge laolaltă o turmă de oi. 2. (înv.) a primi recruți în serviciul militar" (DAR, s. v.).

Întărnița „(reg.) a pune tarnița (pe cal). (< *în-* + *tarniță* + *-a*)" (NDULR, s. v.): „Se mai îngrijesc să pună în rând uneltele stânei. Apoi căruțele se încarcă, se *întărnițează* (înșeuază) caii, strângându-se cu *cinga*, căci adeseori caii nărăvoși se umflă și când ies la deal desumflându-se, *tarnița* cade, deteriorând obiectele" (Morariu 1937: 146).

Strătăia „a intersecta": „În două puncte *strătae* drumuri acest lanț de munți, și adică unul duce din Valea Rodnei peste Șetref (877 m) în Maramureș, iar altul peste Rotunda (1257 m) în Bucovina" (Șotropa, în AS I: 8). În privința etimologiei, două sunt ipotezele formulate: derivat românesc (< *stră-* + *tăia*) (Ocheșeanu 1960: 83; FCLR II 1978: 225), calc după francezul *entrecouper* (Tiktin, Candrea, A. Lombard, *ap*. Ocheșeanu 1960: 83; cf. și FCLR II 1978: 227). În ce privește FCLR II *Prefixele*, cuvântul apare, după cum se poate deduce, în ambele posturi: „Derivate cu *stră-* sunt: I verbe, analizabile în raport cu: un verb: *străbate, străfulgera, strălumina, strămuta, străplanta, străpune, străsări, strătăia, străține, străvedea* etc." (p. 225) și calc după franceză: „Unele derivate sunt calcuri în care *stră-* „traduce" diverse prefixe străine: a) (izoat) fr. *entre-*: *strătăia* – fr. *entrecouper*" (p. 227). Noi împărtășim părerea Rodicăi Ocheșeanu, care preciza: „Mi se pare că rom. *stră-* traduce destul de prost pe francezul *entre* și că *strătăia* e mai degrabă o formație românească" (1960: 83).

- cu sufixe

Culminător, adj. „înalt; cel mai înalt dintr-o serie, dintr-un șir etc.": „Această trecătoare (Pasul Șetref) leagă Ardealul cu Maramureșul și e situată la panta estică a *culminătorului* Țibleș din grupul învecinat al munților Lăpușului"; „Culmile acestor munți de la vest la est sunt următoarele: Bătrâna 1739 m, Buhăiescul 2066 m, *culminătorul* Pietrosul 2305 m, Vârful Repede 2077 m, …"; „Culmile munților acestui sector sunt de la nord la sud: *Culminătorul* Vârful omului 2175 m, Vâlfa 1595 m, Cucureasa 1394 m, …" (Marțian: 5, 7, nota 3). Este un cuvânt neînregistrat de dicționarele românești, format din verbul *culmina* + suf. *-tor*.

Porneală (pop.) 1. faptul de a porni; plecare. 2. ducere a oilor la păscut. 3. loc de pășunat pentru oile cu lapte. 4. pornire, impuls. (Din *porni* + suf. *-eală*) (NDULR, s. v.): „În această zonă [de contact a pășunii cu pădurea], se face adevăratul păstorit al oilor cu lapte. Tot aici se rezervă anumite parcele din munte, servind de *porneală*, adică unde se pasc oile seara, după mulsoarea ultimă" (Morariu 1937: 12).

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)

Sorbeală „supă”: „În trecut fiecare „cap de botei” tăia şi un miel gras, făcea „*sorbeală*” (supă) din care se „uspătau” toţi de la acel botei” (Morariu 1937, p. 143). Şi în dicţionare apare cu sensuri apropiate: *sorbeală*, f. (reg.) 1. sorbire. 2. mâncare lichidă, sorbitură (*sorbi* + suf. *-eală*) (NDULR, s. v.).

2. Cuvinte cu semantism specific zonei

Galiţe „animale sălbatice”: „După carâmbit, oamenii se aşează în genunchi, iar preotul citeşte molidvă, stropeşte oamenii şi animalele cu aghiazmă, ca să fie ferite de cel necurat şi de „*galiţe*” (animale sălbatice)” (Morariu 1937: 143). Surprinde aici faptul că sensul acestui cuvânt este opus celui înregistrat în lucrările lexicografice: (reg., mai ales la pl.) „pasăre de curte, orătanie”. O explicaţie ar putea consta în faptul că, la munte, ciobanii nu au pe lângă stână păsările cu care sunt obişnuiţi în perimetrul casei din sat. În schimb, se întâlnesc destul de des cu animalele sălbatice specifice zonei muntoase în care îşi pasc turmele. Pentru a le îmbuna, printr-un eufemism, le-au numit tot *galiţe*, adică „păsări de curte”.

Mărturie „târg”: „Astfel la Parva, aşezată pe valea cu caracter de tinereţă a Rebrii, casele de abia s-au putut înşirui de-a lungul ei, iar panta abruptă a dealurilor, nu permite alt mijloc de transport decât sania, aşa că în întreaga comună se află cel mult 4-5 căruţe, care servesc doar pentru a merge la „*mărturie*” (târg), pe când transportarea produselor agricole se face numai cu sania” (Morariu 1937: 19). Sensul „târg” al cuvântului *mărturie* e atestat şi de dicţionare, împreună cu motivarea acestui transfer semantic: „6. (reg.) târg săptămânal (fixat în zilele în care oamenii veneau la oraş în calitate de martori la procese): *în zilele de mărturie el văzu… populaţia sătească ce inundează oraşul* AG” (NDULR, s. v.).

Mutare „stână”, „colibă”: „În Munţii Rodnei se păstrează expresia de *mutare*, pentru stână sau colibă” (Morariu 1937: 12, nota 1). Explicaţia o găsim în faptul că, la interval de câteva zile, stâna se mută în alt loc. Oamenii erau conştienţi de faptul că mutarea sistematică a stânei era mijlocul ideal de îngrăşare/fertilizare a terenului.

Stârpar „staulul mieilor”: „Locul de dormit al mieilor este de mărimea 7 x 7 m şi se numeşte *stârparul mieilor*” (Morariu 1937: 151). Probabil că termenul poate fi apropiat de *stâlpare* 1. (înv. şi pop.) ramură verde, înfrunzită. 2. (fig., înv.) vlăstar, urmaş (lat. **stirparia*, din *stirps, -is* (NDULR, s. v.) „rădăcină; (fig.) origine, obârşie; urmaş, odraslă” (Guţu 1993: 401).

3. Cuvinte livreşti, neologisme, latinisme

În această categorie am inclus cuvintele livreşti, unele neologisme, precum şi cuvinte latineşti introduse în vocabularul românesc sub influenţa Şcolii Ardelene şi a curentului latinist; multe dintre ele, astăzi nu se mai folosesc:

Alodiu (jur.) „bun ereditar”, (în Evul Mediu) „moşie scutită de impozite”. Din lat. *allodium* (NDULR, s. v.).

Alodial, „adj. care ţine de alodiu (din fr. *allodial*)” (NDULR, s. v.): „Prin acest procedeu şi prin marile taxe vamale impuse, magistratul a căutat să distrugă comunele de pe valea Someşului din punct de vedere economic şi în acelaşi timp să le desfiinţeze

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)

dreptul de proprietate asupra munților, pentru ca mai târziu să poată spune că fac parte din averea Districtului Bistriței, înglobându-i în așa numitul *fond alodial*" (Morariu 1937: 83).

Astuție, f. (livr.) „șiretenie, viclenie, șiretlic, vicleșug" (NDULR, s. v.): „Aici nu se poate trece cu vederea de a face amintire despre un fapt de astuție al bistrițenilor" (Porcius 2005: 19). Din lat. *astutia, -ae* „viclenie".

Avidicitate „lăcomie": „Procuratura financiară din Ardeal, … și-a dat părerea sa în genere pentru toți pretendenții cu provocare la patenta de avidicitate din 29 mai 1853 …" (Porcius 2005: 103) (lat. *aviditas, -atis* „lăcomie, dorință". Silaba *-ci-* nu o putem interpreta decât ca un infix (eventual) sau de la o formă inexistentă, *avidicitas, -atis*).

Civ, civi „locuitor" (din lat. *civis*): „Așa s-a dat muntele Obârșia Rebrei în 1754 la doi civi din Bistrița" (Porcius 2005: 22).

Erariu „tezaur al statului" (din lat. *aerarium* „tezaur public"): „Împărăteasa Maria Terezia prin patenta din 12 noiembrie 1766, după ce decretă de liberi pe toți locuitorii militarizați din Districtul Militar al Rodnei dispune deodată cum că proventele alodiale se destinează exclusiv numai pentru administrația internă a acestui district și pentru aceea nu se atrag la erarii …" (Porcius 2005: 34).

Erezi „moștenitori": „… numiții comiți au intrat în posesia acelor moșii, pe care le-au stăpânit până la anul 1344, când *erezii* lor au fost turburați în posesiune de către unii locuitori din satul Caila, cari au ocupat cu forța moșia Țaga și au deținut-o până la intervenția voievodului Ladislau" (Marțian, p. 28). (din lat. *heres, heredis* „moștenitor").

Gremiu „Guvernul transilvan la mandatul Cancelariei Aulice Transilvane a denumit din gremiul său spre acest scop o comisie …" (Porcius 2005: 101) (din lat. *gremium* „sân, piept; (fig.) interior; partea lăuntrică"). Termenul nu este înregistrat în dicționarele românești.

Manua: „Locuitorii acestor sate, aparținătoare țării Năsăudului, erau îndatorați să pună excedentul producției lor de alimente și furaje la dispoziția contingentelor armate, să *manueze* stăvilarele și să îngrijască morile ce se găseau în diguri " (Marțian, p. 17). În dicționare nu apare această formă, ci una apropiată, *mania* „(înv.) 1. A mânui, a manipula. 2. (fig.) a folosi, a uza. 3. (fig.) a dirija, a conduce; a administra (din fr. *manier*)" (NDULR, s. v.). În ciuda situației de paronimie dintre cei doi termeni și a unui înțeles identic, „mânui, manipula", între ei nu credem că există legătura de tip literar/popular (regional, învechit), ci una specifică intelectualilor ardeleni de a apropia formele unor cuvinte românești de starea lor din latină.

Monticuli „munți mici" (v. Porcius 2005: 193). NDULR atestă cuvântul cu același sens, iar pentru etimologie trimite la fr. *monticule*, lat *monticula*. Noi considerăm că *monticula* nu poate fi invocat drept etimon pentru *monticuli*, datorită faptului că el este un compus al substantivului *mons, -ntis* + *cola* (de la *colo, colere,*

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)

colui, cultum „a cultiva; a locui”), cf. *agricola* (< *agri* + *cola*)[8] „țăran, cel care cultivă pământul”. Deci *monticola* înseamnă, așa cum apare și la Guțu (1993), „locuitor de la munte, muntean” și nicidecum „munte mic”. La baza lui stă derivatul latin *monticulus* (< *monti* + suf. lat. *-culus*), cf. *homunculus* „om mic”, *versiculus* „vers mic”[9].

Opid „orășel, târg” (din lat. *oppidum* „oraș (întărit), cetate”): „prin acest decret se revocă deodată și exclusivul drept de cârciumărit în opidul Rodna” (Porcius 2005: 16).

Spoliație (livr.) spoliere (înv. și *spoliațiune*) (din fr. *spoliation*) (NDULR, s. v.), „jefuire”: „regele Vladislau emite un mandat prin care interzice, în genere, magistratelor săsești și special magistratului de Bistrița, astfel de spoliații, obligându-le a observa strict obiceiul vechi” (Porcius 2005: 14; v. și p. 194).

Vulnerat „rănit” (din it., lat. *vulnerare*): „În anul 1779 a fost acest regiment comandat în contra Prusiei, unde la cetatea Tropavia (Tropau) într-o luptă parțială învingând pe prusaci îi luă la fugă, ocupându-le castrele, însă și regimentul avu mai mulți morți și vulnerați” (Porcius 2005: 47). Termenul are multe atestări, dar, chiar și la acest autor apare, sporadic, și cuvântul *rănit*: „Îndată, a doua zi, 24 martie, lupta se încinse din nou, în care 46 ostași cad morți, iar locotenentul primar Berar, sublocotenenții Deac și Oreșcovici cu 150 soldați sunt răniți” (Porcius 2005: 52, v. și p. 54, 60).

Numărul termenilor de acest fel este însă mult mai mare. Am face trimitere doar la *Glosarul* întocmit de editorul ediției din 2005, Liviu Păiuș, care preciza: „S-au operat unele modificări în transcrierea textului – s-au înlocuit unele forme etimologizante, …; s-a redus -u și -iu finale; s-au înlocuit gi- cu -j: *curaj, mesaj*; s-a suprimat -r- în prepozițiile *pe* și *peste*; unele forme de plural care nu s-au impus în limba literară: *venituri* în loc de *venite*. Greșelile de ortografie au fost corectate în mod tacit. Am păstrat însă formele arhaice ale celorlalte cuvinte pe care le-am explicat în „Glosar” (p. 190-195)” (Porcius 2005: 197-198). Menționăm doar câteva, dintre care unele cu o întrebuințare mai largă: *convict* „internat” (din lat. *convictus, -us* 1. relații (cu cineva), societate. 2. ospăț); *fodina* „mină” (din lat. *fodina* „mină”); *mur, muri* (livr.) zid: *sub învechitul mur*. EM. (din lat. *murus*) (NDULR s. v.); *paupertate* (livr.) „sărăcie” (și *pauperitate*) (din lat. *paupertas, -atis*); *vipt* (înv., reg.) „hrană, mâncare” (lat. *victus*) etc.

Cercetări mai îndelungate și mai amănunțite pot îmbogăți lista termenilor învechiți, populari ori regionali, în folosul lexicologiei, dar și al semanticii și lingvisticii în general.

[8] Cf. *Les mots latins groupés d'après le sens et l'étymologie* par Michel Bréal et Anatole Bailly, Paris: Librairie Hachette, f. a.

[9] Pentru sufixele latinești utilizate la derivarea substantivelor, v. Bujor, Chiriac 1958: 334.

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)

BIBLIOGRAFIE

AS = *Arhiva Someşeană*, 1924-1940.

Bujor, Chiriac 1958 = I. I. Bujor şi Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Ciorănescu/ DER 2001 = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum I. O.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române* DEX, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

FCLR II = *Formarea cuvintelor în limba română* II *Prefixele*, Bucureşti, Editura Academiei, 1978.

Guţu 1993 = *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Iorga 1977 = *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal şi Banat*, I, II, Bucureşti, Editura Minerva.

Les mots latins groupés d'après le sens et l'étymologie par Michel Bréal et Anatole Bailly, Paris: Librairie Hachette, f. a.

Marţian = I. Marţian, *Ţara Năsăudului înainte de instituirea regimentului de grăniceri*, Năsăud, Editura Tipografiei „Cultura", f. a.

Morariu 1937 = Tiberiu Morariu, *Viaţa păstorească în Munţii Rodnei*, Bucureşti, Societatea Regală Română de Geografie.

NDULR = Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul Dicţionar Universal al limbii române*, Bucureşti – Chişinău, Editura Litera Internaţional, 2006.

Ocheşeanu 1960 = Rodica Ocheşeanu, *Prefixul stră-*, în SM FCLR II, p. 79-85.

Pascu 1916 = G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, Librăriile SOCEC & Co., C. Sfetea, Leipzig, Viena.

Porcius, Florian, *Istoricul Districtului Năsăudean. Noţiuni introductive*, în Arhiva Someşană, nr. 9, 1928, p. 1-93.

Porcius 2005 = Florian Porcius, *Istoricul ţinutului grăniceresc al Năsăudului*, Editor prof. Liviu Păiuş, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star.

SM FCLR II = *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, Bucureşti, Editura Academiei, 1980.

Săineanu = *Dicţionar universal al limbei române* de Lazar Şaineanu, a cincea ediţiune revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Scrisul Românesc, f. a.

Şuteu 1960 = Flora Şuteu, *Prefixul în-/in*, în SM FCLR II, p. 37-65.

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)

LATINISMS, REGIONALISMS AND ARCHAISMS
IN THE WORK OF NĂSĂUD SCHOLARS
IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Abstract

This paper highlights the way in which Năsăud scholars in the first half of the twentieth century used a language interspersed with many Latinisms, regionalisms and folk terms in their writings. This fact contributes to the understanding of some of the aspects regarding the formation of certain words or the meaning(s) with which they are used. At the same time, the study points out that intellectuals of the time mastered the Latin language, as shown by the large number of Latin words employed.

Key-words: *Latinisms, regionalisms, archaisms, vocabulary, Năsăud.*

BDD-V4323 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 18.217.92.102 (2024-04-20 10:20:11 UTC)